

Ijjas i Budanović : Bačka apostolska administratura 1941.–1944.*

dr. sc. Tamás Tóth**

Sažetak

Kada je 1920. godine potpisan Trianonski mirovni ugovor, nisu se promijenile samo granice između država. U velikoj su se mjeri početkom 1920-ih godina promijenile i granice Kalačko-bačke nadbiskupije, što je dovelo do nasilne podjele vjernika, svećenstva, te crkvenih organizacija. Ta je podjela, zahvaljujući koracima poduzetim u vrijeme ponovnog sjedinjenja nadbiskupije između 1941. i 1944. godine i nakon toga, izazvala promjene prije svega u nadbiskupijskoj hijerarhiji, o čemu se u radnji detaljnije elaborira kroz sudbinu bačkog apostolskog administratora Lajče Budanovića.

Ključne riječi: Ijjas, Budanović, Kalačko-bačka nadbiskupija, Bačka apostolska administratura

Između dva svjetska rata

Trianonski mirovni ugovor (1920.) je zajedno s državnim granicama u velikoj mjeri utjecao i na promjene granica biskupija. Kalačko-bačka nadbiskupija izgubila

* Uradak „Ijjas és Budanovich : A Bácsi Apostoli Kormányzóság 1941-1944“ objavljen je u vojvođanskom časopisu za zavičajnu povijest *Bácsország* (br. 1/2009, str. 25-35). Uz dopuštenje Uredništva *Bácsországa* i suglasnost autora, objavljujemo ga u prijevodu na hrvatski, iz razloga što je nemađarskome čitateljstvu ova tema uglavnom nepoznata, napose kada je riječ o mađarskoj strani gledanja na sudbinu bačkog apostolskog administratora Lajče Budanovića u vrijeme ponovnoga sjedinjenja Kalačko-bačke nadbiskupije tijekom Drugoga svjetskog rata. Članak su preveli Robert Tilly i Đorđe Dragojlović, a stručnu redakciju izvršio je mr. th. Mirko Štefković. Kako je riječ o prijevodu, zadržan je izvorni način navođenja literature.

Uredništvo Godišnjaka ZKVH-a

** rektor Papinskog mađarskog zavoda u Rimu, svećenik Kalačko-kečkemetske nadbiskupije

je gotovo 50 % svećenstva, 60 % ustanova te 70 % svojih vjernika.¹ Od 150 župa i samostalnih kapelanija tek je 60 ostalo u matičnoj zemlji, dok je 90 njih dospjelo na drugu stranu granice.² Gotovo jednomilijunsko pučanstvo područja bilo je 69 % rimokatoličke vjere, od njih je 204.000 ostalo u Mađarskoj, dok je 470.000 dospjelo u Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca (od 1929. Jugoslavija).³ Najveće naselje u Nadbiskupiji, slobodni kraljevski grad Subotica, kao i druga značajna naselja, našao se s druge strane granice. Južni, veći dio Bačke županije (Subotica, Novi Sad, Senta, Sombor i okolica), koji je od XI. stoljeća bio dio Nadbiskupije, postao je nakon I. svjetskog rata dijelom novoustanovljene južnoslavenske države, a u Mađarskoj su nakon sklopljenog mira ostali tek svojedobni krajnji jugozapadni dijelovi Peštansko-piliško-šoltsko-kiškunske županije (Kalača i njena okolica), te sjeverni, manji dio županije Bač (Baja s okolicom). U mađarskoj katoličkoj hijerarhiji drugo mjesto zauzimao je kalačko(-bački) nadbiskup čija je Nadbiskupija postala najmanja biskupija u državi, u kojoj je živjelo tek nešto više od 3 % katolika države.⁴

Kalačko-bačka nadbiskupija je tradicionalno bila višenacionalna, a najznačajnije katoličko pučanstvo sačinjavale su etničke skupine Mađara, Nijemaca i južnih Slavena (*illyrica*). Kada je 1923. godine uspostavljena Bačka apostolska administratura, župe s mađarskim jezikom činile su 40 %, s njemačkim 14 %, s južnoslavenskim 1-2 %, one dvojezične 29 %, a trojezične 16 %.⁵ Nacionalno šarenilo ostalo je na obje strane granice i nakon raskida, čak i ako je udio mađarskog življa na mađarskoj strani dobro nadmašio onaj na južnoslavenskoj.

Mnogi dokumenti pohranjeni u Kalači potvrđuju da je nadbiskup Lipót Árpád Várady (1914.-1923.) nastojao pomoći svojemu svećenstvu i vjernicima koji su ostali s druge strane granice. Ubrzo je, međutim, zbog sve teže komunikacije s dvije strane granice, nemogućnosti osiguranja svećenstva i rješavanja problema, postala

¹ A. Lakatos, „Fejezetek a Főegyházmegye 20. századi történetéből“, str. 13, 16; u: *A Kalocsa-Kecskeméti Főegyházmegye Almanachja*. Kalocsa 2008. 13-47. [br. „Poglavlja iz povijesti nadbiskupije u XX. stoljeću“, str. 13, 16; u: *Almanah Kalačko-kečkemetske nadbiskupije*, Kalača, 2008. 13-47]. Želio bih u ovoj prigodi iskreno zahvaliti na nesebičnoj pomoći suradnicima Arhiva Kalačke nadbiskupije.

² *Status Personalis Archidioecesis Colocensis et Bacsensis ad annum Christi 1923. Coloczae 1923*. Broj župa/kapelanija, odnosno pučanstva može djelomično varirati ovisno o tome koju godinu, odnosno koji prikaz uzimamo osnovnim. Navedeni podaci pripremljeni su na osnovi Šematizma za 1923. godinu, koji je bio posljednji zajednički kalačko-bački Šematizam, izuzev za 1942. godinu, objavljenog tijekom kratkotrajnog povratka.

³ Lakatos, str. 13 i dalje; Prema podacima Šematizma za 1923. godinu, na području nadbiskupije (zaokruženo na 0,1 posto) živjelo je 69 % (647.607 osoba) vjernika rimokatolika, 1,3 % (12.889) grkokatolika, udio pravoslavnih bio je 16 % (165.665), evangelika 6,5 % (63.927), reformata 4,8 % (46.601), Židova 1,9 % (18.635). Ostali: 0,4 % (3.797). To je ukupno 977.122 žitelja. Nadbiskupija je imala 287 svećenika, 36 bogoslova i 35 sjemeništarca, a na njenom je teritoriju djelovalo 8 redovničkih zajednica, u 49 kuća. *Status Personalis 1923*. Omjer katolika bio je nešto iznad državnog prosjeka, a protestanata nešto ispod državnog prosjeka. A. Lakatos, str. 15.

⁴ A. Lakatos, str. 13.

⁵ A. Lakatos, str. 13.

nužna makar djelomična autonomija teritorija, čak iako su se mnogi nadali da je riječ tek o privremenoj situaciji.⁶ Prema jednom dokumentu iz 1921. godine mađarsko Ministarstvo vjera i prosvjete dobilo je informaciju da se župe odsječene s druge strane granice žele izdvojiti, poput tada već odcijepljenih Gornjih krajeva. Međutim, prema informacijama nadbiskupskog dvora, „*svećenstvo bačkog dijela Kalačke nadbiskupije, s izuzetkom jednog ili dva svećenika, protiv je odcjepljenja i sve će učiniti, da do njega ne dođe.*“⁷ Odcjepljenje je bilo u interesu srpske vlade, a prema zabilješci nekolicina je svećenika gajila nadu u takav razvoj situacije (dokument nabraja petoricu, što je zanemarivo čak i ako bi bila riječ o uljepšanoj brojci). Dokument na prvomu mjestu spominje Lajču Budanovića.

Nakon odgađanja od nekoliko godina, zbog političke nestabilnosti, 1923. godine je Sveta Stolica na neki način željela riješiti crkvenopravne odnose. Tako je 15. veljače 1923. godine⁸ uspostavila Bačku apostolsku administraturu, i privremeno, kako na strani Kalače, tako i na strani Bača, imenovala apostolske administratore. Sveta stolica postupa tako u slučajevima kada zbog nesigurnog političkog stanja nastalu situaciju ne može smatrati konačnom (tako se to zbilo i s drugim dijelovima biskupija koje je razdvojila nova državna granica). Tako je *ad nutum Sanctae Sedis*, odnosno „*Svetoj Stolici na raspolaganju*“ administrator bačkoga dijela postao Lajčo Budanović, ali bez proglašavanja za biskupa, i tako je grof dr. Gyula Zichy kao administrator stao na čelo Kalačke nadbiskupije, još iste te godine, odmah nakon smrti kalačko-bačkog nadbiskupa Lipót Árpáda Váradyija, koji je preminuo samo nekoliko dana nakon uspostavljanja Bačke apostolske administrature, 18. veljače, 1923. godine. Kako je crkvenopravni položaj kalačkog dijela bio mnogo jasniji, Gyula Zichy je 1925. godine imenovan za nadbiskupa (administrator: 1923.-1925.; nadbiskup: 1925.-1942.).

Poveliku je uzbunu izazvalo kada je u buli o postavljenju pored „kalački“ izostala naznaka „bački“, jer je na mađarskoj strani ovo cijepanje na dva dijela konzekventno smatrano privremenim. Izraz koji je nedostajao dodan je na svečanom čitanju bule. Nuncij je pismom umirivao Kalačane: uvjerali su kalačkoga nadbiskupa kako je ubacivanje izraza „bački“ ispravno, te da se „u Buli o imenovanju gospodina kalačko-bačkog nadbiskupa izostavljanje riječi *bacsiensis* dogodilo kao *lapsus calami*, te da

⁶ Takvo je bilo, primjerice, nadbiskupovo pismo na 6 stranica Narodnoj upravi koja je preuzela vlast. Arhiv Kalačke nadbiskupije, Kalača (u daljnjem tekstu: AKN). I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 586/1919. (Datum: Kalača, 30. siječnja, 1919.).

⁷ AKN I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 1402/1921. (Kalača, 30. ožujka 1921.).

⁸ U prvom subotičkom Šematizmu navedeni datum, 10. veljače, koji sam i sâm, ali i drugi već citirali, može biti omaška u pisanju. Drugi izvori upućuju na utemeljenje za 15. veljače. Usporedi „*Nova et vetera de Ecclesia Bačiensis-Suboticana*“, str. 28, u: *Schematismus primus dioecesis Suboticanae ad annum Domini 1968 qui est annus foundationis Dioecesis Suboticae* 1968., str. 15-34; T. Tóth., „*A Bácsi Apostoli kormányszószág 1941-es visszacsatolása Kalocsához Ijjas József feljegyzései alapján*“ [*br.* „Pripajanje Bačke apostolske administrature Kalači 1941. godine, na osnovi zabilješki Józsefa Ijjasa“], u: *Deliberationes*, 1/2008, str. 123-138; AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, ad 808/1923. 1923. (Datum: 15. veljače, Vatikan). Priloženo uz akt br. 28/X.1942., „*A báckai apostoli adminisztratúra kérdése c. aktához*“ [*br.* „Pitanje Bačke apostolske administrature“].

[...] ni u kom slučaju nije riječ o odluci o podjeli Nadbiskupije“.⁹ Zichy se i pravnim putem nastojao izboriti za istinu glede imetka koji je ostao na jugoslavenskoj strani, te je na Međunarodnome sudu u Haagu uspješno nastupio kao tužitelj radi odštete za nadbiskupijsku imovinu koja je dospjela u Jugoslaviju. Nije, međutim, bilo jasno tko ima pravo ubirati prihode: kalački nadbiskup ili bački administrator. Od Rima je tražena odluka u ovom slučaju, no ona nažalost nikada nije stigla.¹⁰

Zbivanja tijekom proljeća 1941. godine

Hrvatska je 10. travnja 1941. proglasila neovisnost, nakon čega je mađarska vlada smatrala da Jugoslavija više ne postoji. Narednoga dana mađarske su vojne snage ušle u Južne krajeve. Tako se u proljeće 1941. područje nadbiskupije ponovno moglo sjediniti. Grof Gyula Zichy je 16. travnja 1941. godine povjerio Józsefu Ijjasu da se informira o aktualnom stanju u Bačkoj, koji je o tom razdoblju napisao zabilješke, te ih pohranio 1943. godine. Potrebno je napomenuti da dokumenti koje je Ijjas pripremio o stanju i prilikama u Bačkoj apostolskoj administraturi u vrijeme Budanovića predstavljaju poglede iz kuta matične zemlje, Mađarske, odnosno iz kuta matične biskupije – Kalačko-bačke, premda je bez svake sumnje riječ o spisima koji kao precizne zabilješke očevica pružaju važne spoznaje o tadašnjim zbivanjima.

Iskustva s prvoga putovanja Józsefa Ijjasa u Bačku

Po dobivanju zadaće, József Ijjas je odmah otputovao u Bačku s dr. Kunom Evetovićem (1898.-1971.), podrijetlom iz Aljmaša, cistercitskim sveučilišnim profesorom. Nakon tog prvog putovanja, koje je trajalo od 24. travnja do 3. svibnja 1941. godine, o svojim je iskustvima u izvješću na osam stranica¹¹ obavijestio svog nadbiskupa, te u jednom izvješću na devet stranica¹² ministra vjera i prosvjete. Stanje u Bačkoj apostolskoj administraturi ocijenio je s političkih, vjerskih te nacionalnih aspekata.

⁹ AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. (Budimpešta, 4. studeni 1925.). Priloženo uz akt br. 28/X.1942. „A bákai apostoli adminisztrátúra kérdése c. aktához“ [br. „Pitanje Bačke apostolske administrature“]. Izvorno isticanje, isprekidanom crtom.

¹⁰ A. Lakatos, str. 21.

¹¹ AKN. I.1.a. Generalie de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, 28. svibnja 1943.). 1. „Dr. Ijjas József levele 1941. május 4. Zichy érsek urhoz“. [br. „Pismo dr. Józsefa Ijjasa gospodinu nadbiskupu Zichy“], od 4. svibnja 1941. U daljnjem tekstu na pojedine dokumente ukazivat ćemo kraticama korištenim u spomenutom aktu. Npr.: [Ijjas]/1, ili naznaka stranice.

¹² AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, 28. svibnja 1943.). 2. „Dr. Ijjas József jelentése 1941. május 6-án a V.K.M.-nek“. [br. „Izvješće dr. Józsefa Ijjasa MVP-u (Ministru vjera i prosvjete)“], od 6. svibnja 1941. Usp. izd.: Zs. Merk, „Adatok Budanovich Lajos püspök tevékenységéhez a Délvidék Magyarországhoz kerülésének időszakábon (1941-1944)“ [br. „Prilozi djelovanju biskupa Budanovića u vrijeme pripajanja Južnog kraja Mađarskoj (1941.-1944.)“], u: *Bács-Kiskun megye múltjából XIV. szerk.* [br. Iz historijata županije Bač-Kiškun XIV.], ur. T. Iványosi Szabó, Á. Tóth, Kecskemet, 1998., str. 263-283; ovdje: str. 265-270.

Nacionalno stanje u Južnim krajevima

Prema procjenama urađenim na osnovi jugoslavenskoga Šematizma iz 1939. godine, po sjedinjenju 1941. godine 8.712 km² dospjelo je natrag u matičnu biskupiju, s 480.568 katoličkih vjernika.¹³ Na tom su teritoriju živjela i 194.483 pravoslavca, 95.555 protestanata, 13.562 Židova te 6.187 „ostalih“. U četiri arhiprezbiterata bilo je 12 dekanata, odnosno 92 župe, 17 manjih crkvenih zajednica odnosno vikarija. Prema procjenama, 41 župa bila je isključivo mađarska, čisto njemačkih bilo je 23, a isključivo slavenskih¹⁴ bilo je 6 župa. Bila su 2 mađarsko-njemačka naselja, njemačko-mađarskih je bilo 5, mađarsko-slavenskih 10, slavensko-mađarskih 6, mađarsko-njemačko-slavenskih 1, mađarsko-slavensko-njemačkih nijedno, njemačko-slavensko-mađarskih 1, slavensko-njemačko-mađarskih 4, slavensko-mađarsko-njemačkih 5, njemačko-mađarsko-slavenskih nijedno, slavensko-njemačkih 2, njemačko-slavenskih nijedno, slovačkih 1, a iz dva naselja nisu stigli podaci. Procijenjeno je da su u 15 višenacionalnih sredina Mađari bili većinsko pučanstvo.

Ove podatke potvrđuju i zabilješke Józsefa Ijjasa. Veliki dio, od gotovo pola milijuna katoličkih vjernika, bio je tada dakle mađarske nacionalnosti. Mađari koji su živjeli u Bačkoj većinom su bili katolici, i prema ocjeni Ijjasa, vjera je ostala njihova spona povezanosti, koje su se „i nakon dva desetljeća od okupacije vjerno držali“.¹⁵

Prema izvješću, mnogo je teža bila situacija kod drugih nacionalnih manjina, osobito za tu živuća dva mala južnoslavenska naroda, Bunjevice i Šokce, koji su se zbog srpske vlasti našli u teškom položaju, jer su Srbi željeli snažiti svoju naciju upravo preko njih:¹⁶ podržavili su njihove škole, srpskim učiteljima i ćirilicnim pismom su učili njihovu djecu čitati i pisati. Prema Ijjasu, oni su zbog toga „tražili zaštitu, a nisu je nalazili u drugom nego da se izjasne Hrvatima“.¹⁷ Potom nastavlja: „U to su se toliko unijeli da su pristrano tražili ma kakove historijske podatke, kojima bi dokazali da su jedno s Hrvatima. U političkom smislu vukli su na hrvatsku stranu, preuzeli su njihov jezik, u Hrvatskoj su završavali škole, nije čudo da se danas bunjevačka i šokačka inteligencija već jednostavno osjeća hrvatskom.“¹⁸ Ijjas s gorčinom konstatira da jedva ima onih koji se izričito izjašnjavaju Bunjevcima i Šokcima, te kako su takvi priklonjeni Srbima. Činjenica je da su Bunjevci i Šokci jezikom, kulturom i vjerom bili bliži Hrvatima, ali ipak valja razmisliti zašto se József Ijjas/Ikotić (Ikotity), koji je i sam bio Bunjevac, opredjeljuje za samostalni bunjevački i šokački

¹³ AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, bez br. „Pro memoria! Feljegyzés, a felszabadult Bácska adatai“ [br. „Pro memoria! Zabilješka, podaci o oslobođenoj Bačkoj“], (Kalača, 26. travnja, 1941.). Ibidem, bez br., Podaci Bačke ap. adm., 1941.

¹⁴ Slično Ijjasu i terminologiji tadašnjih dokumenata, izraz „slavenski“ koristimo kod označavanja svih južnoslavenskih etničkih grupa (*illyrica*) koje se spominju u tekstu, ukoliko je riječ o uopćenom navodu, bez preciznog navođenja (npr. pod tim se podrazumijevaju Hrvati, Bunjevci, Šokci).

¹⁵ I/1.6.

¹⁶ Ibid. 6 i sljedeća stranica.

¹⁷ Ibid. 6.

¹⁸ Ibid. 6.

nacionalni identitet. Glede pohrvaćenja, on bilježi kako sve to u svojoj cjelokupnosti ne znači nikakav nacionalizam, izdržali su u svojoj vjeri, poštivanju obitelji, običaja, vlasti, dakle: „Ova će nacija biti vjerni državotvorni građanin mađarske domovine, ako će svoj nacionalni, narodni život moći živjeti onako kako joj to država Svetog Stjepana osigurava.“¹⁹ Ijjas ovdje, vjerojatno, cilja na dobro znano šesto upozorenje iz *Opomena* Svetog Stjepana, prema kom je „jednogovorna i jednoobičajna zemlja slaba i ranjiva“, koje stalno navodi na razmišljanje, jer je *Regnum Hungariae* uvijek bila višenacionalna država. (Nažalost, moramo zamijetiti i to da je u XIX. stoljeću općenito korišten mađarski naziv *Kraljevina Mađarska* i ideja koja ga je pratila nisu učinili dobro spomenutom principu, jer dobar dio podanika Kraljevine, iako se ranije rado smatrao dijelom *Regnum Hungariae*, u nacionalnom smislu se nije smatrao Mađarima. Ovo dobro prikazuju slavenski jezici, koji za izraz „mađar(ski)“ rabe drugačije oblike kad je riječ o staroj monarhiji, te drugačije kada je riječ o mađarskom narodu, odnosno današnjoj mađarskoj državi.)

Kada je o njemačkom narodu riječ, Ijjas tužno zamjećuje kako je većina postala žrtvom nacističke agitacije.²⁰ U područjima s njemačkim naseljima, na kućama, pa čak i na tornjevima crkava, vijore se zastave s kukastim križevima. Bilo je i naseobina u kojima su nakon ulaska mađarskih trupa tijekom dva dana održana čak četiri prosvjedna skupa protiv Mađara, sa sloganima tipa „Los von Ungarn“.²¹ Agitatori su podbunjivali s tezom kako je mađarska vlast samo privremena, kako su mađarski vojnici u suštini tek žandari, a da će teritorij doći pod vlast njemačkog Trećeg Reicha. Na religijskom planu stanje kod Nijemaca također bijaše zabrinjavajuće: pod utjecajem propagande mnogi su se vjernici okrenuli protiv svojih duhovnih pastira. Mnoge izvanredne pastire redovito su vrijeđali, napadaju se i crkveni listovi tiskani na njemačkom jeziku, tako su demonstranti svečano spalili list „Donau“. Za crkvene škole nisu htjeli ni čuti, nisu podnosili ni vjerske udruge, samo je četvrtina pučanstva obavila uskršnju svetu ispovijed i pričest, samo stari i sasvim mala školska djeca odlaze u crkvu. Većina svećenika „mučenički bije bitku.“²²

Apostolska administratura ili biskupija?

Raščistiti odnose u administraturi bilo je jednako važno kako za Ijjasa, tako i za Kalaču. Najznačajnije je pitanje bila budućnost apostolskog administratora, biskupa Lajče Budanovića. József Ijjas nastojao je ostati objektivan kada ističe: „Mora mu se priznati da je svoju časnu dužnost obavljao zadivljujućom radnom energijom, snagom koja nije poznavala strah ni pred čim. Za njegove radne navike puno priznanje imaju i oni koji su se bolnoga srca prisjećali nekih njegovih odluka, koje su i među

¹⁹ Ibid. 7.

²⁰ Ibid. 7 i sljedeća stranica.

²¹ „Ki a magyarokkal!“ [*br.* „Van s Mađarima!“]. Ibid 7.

²² Ibid. 8.

svećenstvom i među vjernicima izazivale nezadovoljstvo.²³ Na drugom pak mjestu piše: „Gospodin biskup Budanović nikako nije jednostavna, već ličnost iznimnih sposobnosti i strahovite energije“, no odmah dodaje kako je „lider koji fanatično voli svoju sortu. Nikada nije krio da nije mađarofil“.²⁴

Upravo je to točka zbog koje je nakon ulaska mađarskih vlasti 1941. godine postao nepoželjna osoba. Tome je dao i nekoliko potvrda: u trenutku kada se očekuje brzo djelovanje, pasivno je očekivao razvoj događaja, nije kontaktirao ni crkvene, ni državne vlasti, šireći tako nesigurnost.²⁵ Navodno je jednom prigodom, kada je u župnoj crkvi Svete Terezije Avilske na svetoj misi nakon ulaska bilo nazočno 1.500 mađarskih vojnika, izašao još prije nego što je otpjevana mađarska himna.²⁶ Ijjas izjavljuje, kako nadbiskupu, tako i ministru, da „gospodin biskup Lajčo Budanović ne može ostati na čelu apostolske administrature.“²⁷

Najteža crkvenopravna, ujedno i praktička optužba spram njega bila je to što se nije smatrao *ad nutum Sanctae Sedis*, dakle privremenim natpastirom, već da je *residentialis*, odnosno dijecezanski. Naziv *Administratura Bacsensis* [hrv. Bačka apostolska administratura; naziv Bač(ka) javlja se i u sljedećim oblicima: *Bacs(iensis)*, *Bač(iensis)*, *Bac(iensis)*] koristio je samo u najslužbenijim spisima, dok je radije koristio termin *Dioecesis Bacsensis* (hrv. Bačka biskupija).²⁸

Težio je izgradnji nove, slavenske biskupije tamo gdje je, prema izvješću, od 480.000 katoličkih vjernika, „najmanje dvije trećine čistih Mađara, a i osjećaji nacionalnih zajednica su bliski mađarskima.“²⁹ Činjenica je da je administrator Budanović u potpunosti promijenio crkvenu strukturu administrature, osnovao je kapelanije i župe, čime je u mnogo mjesta izazvao prosvjede.³⁰ Zanimljivost je koja govori sama za sebe, da je primjerice u Bačkom Šematizmu za 1939. godinu župnu crkvu Svete Terezije označio katedralom, iako je ona na ovaj rang dignuta tek neka tri desetljeća kasnije.³¹

²³ I/1.2.

²⁴ I/2.2.

²⁵ I/1.1.

²⁶ I/2.6.

²⁷ Ibid. 2.

²⁸ Ibid.

²⁹ I/2.3.

³⁰ Jedan od ovakvih prosvjeda bio je i memorandum svećenika Kanjiže, Novoga Sada, Starog Bečaja i Mola dostavljen u Kalaču, u kojemu se, među ostalim, traži pomoć kalačkoga nadbiskupa. Kako pišu: promjene su izazvale ogromno „razočaranje i duhovnu skrhanost svećenstva i vjernika“. Uz pismo su priloženi brojni dokumenti, među njima i pisma Budanovića. Na naslovnu je stranicu akta stavljena primjedba: „M. [= Milostivi] gospodin je odredio staviti ad acta.“ Dakle, nadbiskup Zichy nije mogao učiniti ništa. AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, bez br. 1926. „A lelkészégek szaporitása miatt panaszz Budanovics ap. adm. ellen.“ [hr. „Budanovićeve žalba protiv apostolske administrature radi povećanja broja svećenika“].

³¹ AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, bez br. „Pro memoria! Feljegyzés, a felszabadult Bácska adatai“ [hr. „Pro memoria! Zabilješka, podaci o oslobođenoj Bačkoj“] (Kalača, 26. travnja, 1941.). Ibidem, bez br., Podaci Bačke ap. adm., 1941. *Nova et vetera...*, str. 30.

Jedan od najznačajnijih koraka u Budanovićevim nastojanjima bilo je održavanje *quasi* biskupijske sinode 1936. godine. *Codex Bahiensis* od nekih 170 stranica³² postao je pravna osnova organizacije biskupije. *Codex* je, među ostalim, propisao i vođenje župnih matičnih knjiga na slavenskom jeziku, čak i u isključivo mađarskim župama (po Ijjasu 44 od njih 102).³³ Činjenica je da je u Jugoslaviji službene spise bilo moguće pisati samo na državnom jeziku, izuzev u slučaju da ga netko uopće ne govori. Prema izvješću, apostolski je administrator čak i ovim svećenicima vraćao pisma napisana mađarskim jezikom, s ovim tekstom: *Scribat aut latine, aut slavice!*, to jest, „Pišite ili latinski ili slavenski!“³⁴

U Bačkoj je, prema Ijjasevoj procjeni, 1941. godine bilo 219 svećenika, od kojih 93 mađarska, 82 njemačka, te 44 slavenska.³⁵ Desetljećima duga snažna centralizacija, po zabilješkama, štetila je samostalnosti mnogih.³⁶ Stariji svećenici, napose oni iz doba Mađarske, iščekivali su vraćanje administrature pod okrilje Kalače, no Ijjas također podvlači i to kako su mladi njemački i slavenski klerici dobri svećenici, ali su se već razvijali u hrvatskom duhu, čak iako nisu bili neskloni Mađarima.³⁷ Budanović je sjemeništarcu i bogoslove slao isključivo u jugoslavenska sjemeništa i bogoslovije, na slavenskom jeziku (uglavnom u Zagreb).³⁸ József Ijjas je smatrao da ovim mladima treba omogućiti dodatno obučavanje, kako bi se upoznali sa starom, materinskom biskupijom.³⁹

Uz temu crkvene vlasti vezuje se i pitanje Kalačke družbe školskih siromašnih sestara Naše Gospe. Na poziv i pod ingerencijom Kalačko-bačkog nadbiskupa Družba je na području nadbiskupije djelovala od 1860. godine. Događaji koji su uslijedili nakon I. svjetskoga rata, osjetno su utjecali i na ovaj red, čijih je dvije trećine objekata ostalo izvan trianonskih granica. U okviru Budanovićevih nastojanja k osamostaljivanju, sestre koje su ostale u Bačkoj apostolskoj administraturi postale su 23. listopada 1930. samostalna kongregacija.⁴⁰ Školske sestre iz Bačke su po Ijjasu vodile ustanove u 22 mjesta, među kojima je u 5 mjesta bilo i slavenskog pučanstva, odnosno na 6 mjesta njemačkog.⁴¹ Usprkos tomu, apostolski je administrator unutrašnji život reda poslavienio, sestre je na školovanje slao u Hrvatsku, gdje inače malobrojne

³² I/2.2.

³³ Ibid. 4.

³⁴ Ibid. 5.

³⁵ I/1.4.

³⁶ I/2.6.

³⁷ I/1.4.

³⁸ Bačka je tada imala 28 bogoslova, a u tjednu pred izvješće u Zagrebu su se zaredila dva mladomisljenika. Ibid. 5.

³⁹ Ibid. 4.

⁴⁰ „Miasszonyunkról nevezett Kalocsai Szegény Iskolanővérek“. *Magyar Katolikus Lexikon* (=MKL) [hr. „Kalačka družba školskih siromašnih sestara Naše Gospe“. *Mađarski Katolički Leksikon* (= MKL)], gl. urednik: I. Diós, Budapest, 1993., 9/2004), str. 103 i dalje.

⁴¹ I/2. 7 i sljedeća.

Slavenke nisu mogle naučiti mađarski. Prema Ijjasovu mišljenju, velik dio sestara se želio vratiti matičnom domu u Kalači, iako je Budanovićeve želja i nakon pripajanja bila da se novi red svakako mora očuvati, i to tako da se Bačke školske časne sestre brinu o bunjevačkim, a kalačke o mađarskim školama.

Materijalna pitanja

Osim navedenoga, posebno su složen problem predstavljala materijalna pitanja. József Ijjas je u svom izvješću kratko skicirao kako su na tom planu moguće velike zloporabe (N.B.: ocjenjujući ingerencije kalačkog nadbiskupa): Budanović je, naime, sve kalačke posjede izvan trianonskih granica smatrao svojim izvorom prihoda.⁴² Sve je prihode nastojao centralizirati, te je tako i svećeničke prihode od štole (odnosno prihode po osnovu obavljanja liturgijskih čina, tzv. pristojbe za štolu) trebalo poslati u centar.⁴³ Utemeljio je i jednu zakladu („Zadužbina biskupa Budanovića“), za financiranje izgradnje bunjevačke gimnazije u Subotici, čiju je gradnju htio započeti bez obzira na izmijenjene političke okolnosti.⁴⁴ Imajući sve ovo u vidu, József Ijjas je tražio hitno poduzimanje mjera kako od svog glavnoga pastira, tako i od ministra.

Lajčo Budanović stiže u Budimpeštu

Nakon prvog putovanja Józsefa Ijjasu u Suboticu uskoro je uslijedilo drugo. Ponovno je bio u Budimpešti 15. svibnja, gdje ugledni predstavnik Svete Stolice u Mađarskoj, mons. Angelo Rotta, naslovni nadbiskup Tebe, apostolski nuncij (1930.-1945.; zbog svog humanizma, aktivnosti na spašavanju Židova dobio je jedno od najviših izraelskih odlikovanja „Pravednik među narodima“) putem „auditora“⁴⁵ moli Ijjasu da se kod mađarskih vlasti zauzme da biskupa Budanovića ne interniraju, nego da sačekaju odluku Svete Stolice.⁴⁶

Neovisno o ovome, Ijjasu već istoga dana pozivaju u Ministarstvo kulture, gdje mu priopćuju da narednog dana u Suboticu putuje ministarski savjetnik dr. Miklós Beresztóczy iz Ostrogonske nadbiskupije (1939.-1947.; kasnije ostrogonski vikar, 1950.-1956.),⁴⁷ koji će kao osobnog gosta ministra kulture pozvati biskupa Budano-

⁴² I/1.3.

⁴³ Ibid. 3.; I/2. 5 i sljedeća.

⁴⁴ I/2.8.

⁴⁵ Auditor je dodijeljeni svećenik-diplomat. U diplomaciji Svete Stolice danas se termin više ne rabi.

⁴⁶ AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, 28. svibnja 1943.) 5. „Dr. Ijjas József jelentése Zichy érsek úrhoz 1941. május 17-én.“, [br. „Izvješće dr. Józsefa Ijjasu gospodinu nadbiskupu Zichyju, 17. svibnja 1941.“].

⁴⁷ Rodio se u Budimpešti 1905. godine, ime (Bartmann) vjerojatno je pomadario 1939. godine. Autor nekoliko knjiga. Skrhao se kada je 1948. godine dopao u tamnicu, potom postaje jedan od najpoznatijih aktera pokreta mađarskih svećenika mira. U doba utamničenja primasa Józsefa Mindszentyja (1945.-1971.), godine 1950., kratkotrajno je kaptolski vikar u Ostrogonu, a nakon toga između 1951. i 1956. je generalni vikar. U razdoblju 1950.-1956. utemeljitelj je i prvi predsjednik Zemaljskog katoličkog mirotvornog odbora, 1957. postaje glavnim tajnikom, od 1953. do 1973.

vića u Budimpeštu, gdje će mu pripremiti stan kod dominikanaca (N.B.: po svemu sudeći riječ je bila o peštanskom objektu reda, na Thököly cesti). O razvoju događaja Ijjas obavještava nuncija Rottu, ujedno ga moleći da pismeno upozori apostolskog administratora. Nuncij to također smatra ispravnim, te pismeno moli Budanovića, da, ako sam i ne podnese ostavku, makar imenuje generalnog vikara, koji umije (i hoće) surađivati s mađarskim vlastima i svećenstvom.⁴⁸ Sutradan je Ijjas s Beresztóczyem otputovao u Suboticu.

Prvo su potražili vojnog zapovjednika grada, generala Dezsőa Bittóa,⁴⁹ kome su iznijeli ciljeve svoga posjeta. General je to primio k znanju, ali je izjavio da, ako biskup Budanović ne pođe s njima u Budimpeštu, „onda se vojne vlasti više neće držati diplomatskih obzira, već će postupati kako situacija bude nalagala.“⁵⁰ Još istoga dana prije podneva, u 11 sati, otišli su k Budanoviću, s kojim su dugo pregovarali. Najviše su raspravljali oko ličnosti i ovlaštenja generalnog vikara.

Nakon toga je Beresztóczy nazvao dr. Bálinta Hómana, ministra vjera i prosvjete (1932.-1938., 1939.-1942.), koji je iz diplomatskih razloga od apostolskog administratora Budanovića zatražio pismenu izjavu prema kojoj on samovoljno i bez ikakve prisile ide u Budimpeštu. U međuvremenu su Beresztóczyevi iz Szilberek doveli kandidata za vikara.⁵¹ Budanović na kraju nije predao sve ovlati novom vikaru, niti je bio voljan potpisati izjavu, jer nije bio suglasan s njom. Tako su se sutradan Ijjas i Beresztóczy vratili u Budimpeštu bez biskupa. Prije polaska, ponovno su potražili generala, koji je još toga dana bio spreman staviti pod prismotru do tada potpuno slobodnog Budanovića, kojem je na pragu bilo i interniranje.

No, Budanović se ipak predomislio i od gradskih vojnih vlasti zatražio dozvolu za put u Budimpeštu.⁵² Predsjednik vlade dr. László Bárdossy (1941.-1942.) brzo-

godine zastupnik u Mađarskom parlamentu, a između 1961. i 1973. godine je dopredsjednik Parlamenta. Zbog odnosa spram socijalističke države njegov lik je danas vrlo upitan. I. Diós, „Beresztóczy Miklós“, u: *Magyar Katolikus Lexikon*, 1, Budapest, 1993., str. 768; Beresztóczyeva budimpeštanska zabilježka od 16. lipnja 1941. godine, poslana kardinalu i primasu Jusztiniánu Serédiju (1927.-1945.), potvrđuje citirana izvješća i zabilježke Ijjas.

⁴⁸ AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, 28. svibnja 1943.). „Nuntius levele Budánovich püspökhöz 1941. május 15-én.“, [br. „Pismo Ap. (=Apostolskog) Nuncija biskupu Budanoviću“], 15. svibnja 1941. Usp.: ZS. Merk, str. 80 i sljedeće stranice.

⁴⁹ Bio je mađarski vojni zapovjednik grada Subotice. Rodio se u Hidaskürtu (danas Mostová, Slovačka) 1885., a preminuo u emigraciji, 1956. godine, u Brisbaneu.

⁵⁰ I/5.2.

⁵¹ Konačno su se dogovorili oko ličnosti Mađara dr. Aczéla Endrea, župnika Szilberek (brv. Bački Brestovac), koji je dužnost, koja je prema odluci Budanovića bila *absente episcopa* ograničena, odnosno davala je prava samo u odsustvu biskupa, obnašao samo do predaje administrature, 1. lipnja. Izvješća dopuštaju naslutiti, da je Aczél imenovanje prihvatio samo zbog delikatne situacije, a bio je na strani povratka Kalači.

⁵² AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, 28. svibnja 1943.). 6. „Pro memoria Dr. Ijjas Józseftől 1941. május 24-én. 7.“, [br. „Pro memoria dr. Józsefa Ijjas od 24. svibnja 1941., str. 7“].

József Ijjas

József Ijjas (Ikotity, Ikotić) rodio se u Baji, u Bačko-bodroškoj županiji, 5. studenog 1901. godine, u bunjevačkoj obitelji. Srednju školu završava u Baji i Kalači, a teologiju u Budimpešti. Zaređen je za svećenika 14. lipnja 1925. godine u Kalači. U Dušniku je kapelan, nakon toga biva postavljen za administratora u Srimljanu, potom je prefekt sjemeništa i nastavnik u Kalači. Studij nastavlja 1928. godine u rimskom Institutu Biblicum. Naredne godine ponovno ga nalazimo u Kalači, prvo kao nadbiskupskog ceremonijara, potom kao nadbiskupijskog cenzora. Porodično ime mađarizira 1931. godine iz Ikotić (Ikotity) u Ijjas, a 1935. godine stiže u Budimpeštu, gdje postaje prefekt Kolegijuma svetog Mirka. Godine 1937. biva postavljen za ravnatelja jeruzalemske Hodočasničke kuće svetog Stjepana. Ponovno ga nalazimo u Budimpešti 1939. godine, kao prefekta Središnjeg instituta za izobrazbu svećenika, a predaje i na Teološkom fakultetu. Nakon ulaska mađarskih trupa 1941. godine u Južne krajeve i crkveni i državni autoriteti ga vide kao najpodobniju osobu za koordiniranje ponovnog crkvenog ujedinjenja nadbiskupije. Ministar vjera i prosvjete dr. Bálint Hóman i kalački nadbiskup grof dr. Gyula Zichy zadužili su ga da radi na pitanju Bačke. O tom razdoblju svjedoče njegove precizne zabilješke, koje je zajedno s kopijama važnih dokumenata uz svoje pismo od 28. svibnja 1943. godine poslao u Kalaču. Pismo je naslovio na dr. Győzőa Horvátha, kalačkog pomoćnog biskupa, koji je zbog upražnjene stolice bio i kalački kaptolski vikar, te Bački apostolski administrator, jer zbog bolesti obnovitelj čanadske biskupije dr. Gyula Glattfelder nije prihvatio nadbiskupsko imenovanje (1942.), a premda je József Grósz (1943.-1961.) 7. svibnja imenovan nadbiskupom, tek 11. srpnja biva uveden u službu.

Ijjasove zabilješke sadrže 13 dokumenata:

- Pismo dr. Józsefa Ijjasa gospodinu nadbiskupu Zichyu, od 4. svibnja 1941. godine;
- Izvješće dr. Józsefa Ijjasa od 6. svibnja 1941. godine ministru vjera i prosvjete;
- Pismo Ap. [=Apostolskog] nuncija biskupu Budanoviću, od 15. svibnja 1941. godine;
- Pismo Ap. nuncija biskupu Budanoviću, od 19. svibnja 1941. godine;
- Izvješće dr. Józsefa Ijjasa gospodinu nadbiskupu Zichyu, od 17. svibnja 1941. godine;
- Pro memoria dr. Józsefa Ijjasa, od 24. svibnja 1941. godine;
- Pismo nadbiskupa Zichya nunciju, od 24. svibnja 1941. godine;
- Pismo biskupa Budanovića nunciju, od 29. svibnja 1941. godine;
- Pismo biskupa Budanovića kalačkom nadbiskupu, od 29. svibnja 1941. godine;
- Pro memoria dr. Józsefa Ijjasa, od 7. lipnja 1941. godine;
- Pismo dr. Józsefa Ijjasa biskupu Budanoviću, od 7. lipnja 1941. godine;
- Pro memoria dr. Józsefa Ijjasa, od 27. svibnja 1943. godine;
- Izvješće s. min. [savjetnika ministra] Beresztóczya o Budanovićevom obračunu.

[Prilozi uz akt broj 13. ne nalaze se u arhivu. Dokumenti se nalaze u: AKN I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, 28. svibnja 1943.)]; Originalni primjerci koji su dospjeli u Kalaču mogu se naći u istom fondu, skupa s drugim dokumentima. Primjerke dokumenata pod brojevima 2. i 3., koji se nalaze u Arhivu ostrogonskoga primasa, je već, skupa s drugim dokumentima koji se tamo nalaze i dotiču se teme, publicirala Zsuzsa Merk, ali drugi dokumenti koji se odnose na Lajču Budanovića, a koji se nalaze u Arhivu Kalačke nadbiskupije (AKN), tada su još smatrani izgubljenima. Zs. Merk, „Adatok Budanovich Lajos püspök tevékenységéhez a Délvidék Magyarországhoz kerülésének időszakában (1941-1944)“ [br. „Prilozi djelovanju biskupa Budanovića u vrijeme pripajanja Južnog kraja Mađarskoj (1941. – 1944.)“], u: *Bács-Kiskun megye múltjából XIV.* [br. „Iz historijata županije Bač-Kiškun XIV.“], ur. T. Iványosi Szabo T., Á.Tóth, Kecskemet, 1998., str. 263-283.

Kao znak priznanja za njegove zasluge, Józsefu Ijjasu je 1944. godine dodijeljen naslov papinskoga premeta, a pošto mu je prestao i status nadbiskupskog povjerenika, postao je župni vikar u Dušnoku. Župnikom župe svetog Mirka u Kalači imenovan je 1947. godine. Osim toga, on 1951. postaje glavnim crkvenim sucem. U Mišku dospijeva 1954. godine, a dvije godine kasnije postaje dekan. Župni je vikar središnje bajske župe 1962. godine. Nakon sporazuma između Vatikana i Mađarske 15. rujna 1964. godine, papa Pavao VI. (1963.-1978.) imenuje ga naslovnim biskupom Tagarate, te apostolskim administratorom Čanadske biskupije. U tom svojstvu sudjeluje i na II. vatikanskom koncilu. U Budimpešti je zaređen za biskupa 28. listopada 1964. godine. Za kalačkog nadbiskupa imenovan je 18. veljače 1969. godine, te tako – zbog spriječenosti ostrogonskog nadbiskupa – kao drugi dostojanstvenik u mađarskoj crkvenoj hijerarhiji, postaje i predsjednikom Mađarske biskupske konferencije. Godine 1976. dodijeljeno mu je priznanje papinskog prijestolja. Od 1982. godine dr. Lászlo Paskai mu je bio koadjutor (ostrogonski nadbiskup 1987.-1993., potom ostrogonsko-budimpeštanski nadbiskup od 1993. do 2003.), a u mjesecima prije razrješenja dr. Lászlóa Dankóa imenovan je apostolskim administratorom (1987., kalački nadbiskup od 1987. do 1993., pa potom kalačko-kečkemetski nadbiskup, 1993.-1999.). József Ijjas se nakon razrješenja službe 5. lipnja 1987. godine povlači u mirovinu, preminuo je 29. travnja 1989. godine u Kalači. Njegov odnos sa socijalističkom državom danas je tema rasprava.

Literatura:

- F. Sinkó F., M. Balogh, „Grösz József“, u: *Magyar Katolikus Lexikon*, 4, Budapest, 1998., str. 233.
- J. Viczián, „Ijjas József“, u: *Magyar Katolikus Lexikon*, 5, Budapest, 2000., str. 214 i dalje.
- AKN I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, 28. svibnja 1943.)

javom daje dopuštenje, pod uvjetom da Budanović potpiše traženu izjavu Bálintu Hómanu. U podne 20. svibnja Ijjas i Beresztóczy dolaze kod nuncija i obavještavaju ga o zbivanjima. Angelo Rotta ih obavještava da je pisao kako apostolskom administratoru,⁵³ tako i nadbiskupu Zichyu, prenoseći želju Svete Stolice: Lajčo Budanović je za apostolskog administratora bio postavljen *ad nutum ipsius Sanctae Sedis*, dakle „u službi same Svete Stolice“, te da zbog izmijenjene situacije dobrovoljno podnese ostavku na dužnost, jer se područje administrature vraća kalačkom nadbiskupu.

Budanović u Budimpeštu stiže poslijepodne u četiri sata, gdje ga prima Miklós Beresztóczy te ga prati radi smještaja kod dominikanaca. Sutradan mu u 10 sati, po nadbiskupovoj želji, József Ijjas osobno na ruke predaje nuncijevo pismo. Apostolski administrator Budanović je u nazočnosti svoga pratitelja tvrdio kako je njegov dolazak u glavni grad iznuđen čin, jer mu je vikar rekao da mu je život u opasnosti, da vojne vlasti imaju takve optužbe u rukama da će s njim postupati bez ikakve mogućnosti da se obrani. Upravo zbog toga ni u pismu ministru kulture nije spomenuo nikakav dobrovoljni dolazak. O molbi premijera kazao je da nije imao saznanja. I dalje je uporno ustrajavao u tomu da ne može dobrovoljno dati ostavku, čak ni ako je to namjera Svetoga oca i ako bi to olakšalo njegov položaj. Kako je rekao: „Ako me Sveta Stolica hoće otjerati, neka mi to napiše u dva retka, ne trebaš, možeš ići, onda znam da sam otjeran i tako je stvar riješena.“⁵⁴ Istaknuo je dva razloga za svoju odluku: s jedne strane na napuštanje sjedišta natjerali su ga prijetnjama po život, a s druge strane ne želi da ga doma vjernici pljuju u oči jer ih je iznevjerio. Ijjas je prema zabilješkama spomenuo kako u odnosima sa Svetim Ocem nije uobičajeno korištenje takvih izraza, a da pljuvanje biskupa nije europsko ponašanje. Nakon toga sva su trojica pošla u nuncijaturu.

Pregovori nuncija Angela Rotte i Józsefa Ijjasa s Lajčom Budanovićem

Angelo Rotta je sat i pol pregovarao s Lajčom Budanovićem, nakon čega je nuncij „sasvim rumen, gotovo prijekorno“⁵⁵ saopćio Ijjasu da mu je apostolski administrator uložio službeni prosvjed, jer da su mu smrtno zaprijetili i natjerali da napusti svoje sjedište. Ijjas je primijetio kako ta optužba najvjerojatnije nije istinita. Budanović je nakon ovoga uljudno povezao sobom Ijjasa u Središnji zavod za izobrazbu svećenika i upitao ga samo ima li slobodu kretanja po cijelomu gradu. Ijjas nakon toga odmah odlazi u Ministarstvo kulture i u odsustvu ministra, nazočnog mu zamjenika dr. Józsefa Stolpa, državnoga tajnika (1937.-1944.), obavještava o svemu što se zbilo, koji je, nakon što je to čuo, odmah nazvao predsjednika vlade. Bárdossy izdaje naputak prema kom se hitno ima sastaviti telegram Rimu, uz obavještavanje

⁵³ AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, 28. svibnja 1943.). 4. „Nuntius levele Budánovich püspökhöz 1941. május 19-én.“ [br: „Pismo Apostolskog Nuncija biskupu Budanoviću, 19. svibnja 1941.“]

⁵⁴ I/6.2.

⁵⁵ Ibid. 3.

nuncija još prije pristizanja njegova službenoga prosvjeda. Stolpa u nazočnosti Ijjasa naziva vojne vlasti Južnih krajeva, koje optužbe nazivaju podlim klevetama. Vikar je također odbacio optužbe na svoj račun i izjavio kako je sve to pripravan reći pred gospodinom nuncijem i u oči gospodinu biskupu Budanoviću. Državni je tajnik s Józsefom Ijjasom otišao do Vigadóa, gdje su na svečanosti „Rerum novarum“ očekivali dolazak nuncija. Tamo je obavijestio papinog izaslanika o situaciji, koji se, po Ijjasevom izvješću malo umirio, te priopćio Ijjasu da će, bez obzira na biskupovu suspenziju, priopćiti odluke Svete Stolice: nadležnost prelazi na kalačkog nadbiskupa a Budanovića razrješavaju dužnosti. Postavio je, međutim, uvjet – da biskupu osiguraju primjereni tretman.

Ministar Hóman 23. svibnja u 11 sati prima Budanovića, a potom nadbiskupa Zichya. Ministar je privremeno zaustavio preuzimanje imanja u Baču. Popodne Ijjas u pratnji nadbiskupa posjećuje nuncija. Msgr. Rotta je zadužio Ijjasa da ponovno pregovara s Budanovićem, te da mu priopći kako će mu kalački nadbiskup od svojih prihoda, uz suglasnost ministarstva, mjesečno osiguravati 1.000 penga, što je tada bio dostatan i častan prihod. Zato u ime Svete Stolice moli gospodina biskupa da vrati svoja ovlaštenja i da razmisli o tome da se odrekne prihoda subotičke župe Svete Terezije, jer u toj situaciji ne bi bilo sretno rješenje da ga zadrži.

Narednog je prijepodneva Ijjas potražio apostolskog administratora, ali su pregovori koji su trajali dva i pol sata neuspješno okončani. Budanović je izjavio: „Neću se odreći niti administrature niti župe, već ću čekati detaljne odluke Svete Stolice, da me otjera.“⁵⁶ Umjesto novca, tražio je odgovarajuću količinu drva s imanja u Baču, koju bi slobodno mogao prodavati. Uz to, htio je zadržati i župu, pri čemu bi u najboljem slučaju *administrator in spiritualibus*, odnosno duhovnička prava dobio onaj koji bi namjesto njega obnašao dužnost župnika. Nije se osjećao obvezatnim niti položiti račune o imanju u Baču, a i dalje je zahtijevao aktualni godišnji prihod, jer mu treba zbog njegove zaklade, čije je priznanje ujedno tražio.

Ijjas je, napustivši Budanovića, odmah pohitao k nunciju. Rotta je uvidio kako nema druge do pregovore smatrati okončanim i postupiti prema naputcima Svete Stolice. Zatražio je od gospodina nadbiskupa pismeni prijedlog za isplatu 1.000 penga, što je učinjeno još istoga dana.⁵⁷ Tu večer nuncij je priopćio gospodinu nadbiskupu da će od 1. lipnja on dobiti ovlaštenja, ali u materijalnim pitanjima neće odlučivati, već će to biskup Budanović imati izravno raspraviti sa svojim novim nadbiskupom.

U međuvremenu se dogodilo da je 26. svibnja Budanović napisao pismo nunciju⁵⁸ u kojemu se odrekao administrature i prihoda subotičke župe.⁵⁹ Nuncij je vi-

⁵⁶ U izvorniku je krivo navedeno „administrature.“ Ibid. 5.

⁵⁷ AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, 28. svibnja 1943.). 7. „Zichy érsek levele a Nuntiushoz 1941. május 24-én“. [br. „Pismo nadbiskupa Zichya Nunciju, 24. svibnja, 1941.“].

⁵⁸ *Nova et vetera...*, str. 28 i sljedeća stranica.

⁵⁹ AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, 28. svibnja 1943.).10. „Pro memoria Dr. Ijjas Józseftől 1941. június 7.“, [br. „Pro memoria dr. Józsefa Ijjasa od 7. lipnja 1941.“].

Lajčo Budanović

Lajčo Budanović rođen je u Bajmoku, 27. ožujka 1873. godine. Sjemenište i teologiju završio je u Kalači, a nakon svećeničkog ređenja, 1897. godine, kao svećenik Kalačko-bačke nadbiskupije bio je na službi u raznim mjestima. Bio je kapelan u Santovu (1897.), Kačmaru (1897.-1898.), u subotičkoj župi Svetog Jurja (1898.-1902.), u Novom Sadu (1902.-1910.) i u Baji (1910.-1911.), te župnikom u Bregu (1912.-1919.), a tijekom okupacije u Baji (1919.-1920.). Sumnjičen je 1912. i 1913. godine za panslavizam i antimadžarstvo. U najveći grad stare Kalačko-bačke nadbiskupije, Suboticu, dopijeva 1920. godine, gdje postaje župnik župe Svete Terezije Avilske. Kada 15. veljače 1923. Sveta Stolica na odsječenim dijelovima Bačke osniva Bačku apostolsku administraturu, njega postavljaju za administratora. Iste godine, 9. studenoga, imenovan je za apostolskog protonotara, te 28. veljače 1927. godine naslovnim biskupom cizamskim. Za biskupa je zaređen 1. svibnja 1927. godine. U župnoj crkvi Svete Terezije održao je 30. lipnja 1936. godine biskupijsku sinodu, čiji je rezultat bio *Codex Bachiensis*, koji je sadržavao 500 prokanona, s ciljem daljnjeg usmjerenja rada administrature. Nakon ulaska mađarske vojske, 1. lipnja 1941. godine, Sveta Stolica ga oslobađa dužnosti administratora, te on odlazi u Budimpeštu, odakle biva interniran u Mátraverebély-Szentkút. Kada je 1944. Kraljevina Mađarska ponovno izgubila Južne krajeve, nadbiskup Grósz je 20. studenoga 1944. Budanoviću morao vratiti – s opunomoćenjem generalnog vikara – upravu nad Bačkom apostolskom administraturom, da bi 13. lipnja 1946. godine, na osnovi intervencije Svete Stolice, biskup nanovo postao administrator s punim ovlastima. Apostolski administrator bio je sve do smrti, 16. ožujka 1958. godine. Po vlastitoj želji pokopan je kraj oltara Velike Gospe u župnoj crkvi Svete Terezije u Subotici.

Literatura:

Schematismus historicus Cleri archidioecesis Colocensis et Baciensis 1777-1923, [hr. *Historijski šematizam nadbiskupije Kalačko-bačke, 1777.-1923.*], ur. A. Lakatos, Kalača, 2002., str. 282.

A. Sekulić, „Budanović, Lajčo (Ljudevit)“, u: *Hrvatski biografski leksikon*, 2, Zagreb, 1989., str. 425-5.

AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, ad 808/1923. pr. 26/II. 1923. (Datum: Vatikan, 15. veljače 1923.) Priloženo uz akt bez br. 28/X. 1942., Pitanje Bačke apostolske administrature.

AKN- I.1.c. Personalni dokumenti, Budanovich, Lajos, 1912.-1913.

Nova et vetera de Ecclesia Bačiensi – Suboticana, str. 28 i dalje; u: *Schematismus primus dioecesis Suboticanae ad annum Domini 1968 qui est annus foundationis Dioecesis, Suboticae* 1968, str. 15-34.

jest proslijedio Rimu, nadbiskupu te ministru kulture i još istoga dana, u ime pape Pia XII. (1939.-1958.), po ovlaštenju Svete Stolice, izdaje dekret kojim od 1. lipnja

Lajču Budanovića razrješava *ad nutum Sanctae Sedis* dužnosti apostolskog administratora, i od istog datuma na istu dužnost imenuje grofa Gyulu Zichyja.⁶⁰ Budanović je 28. svibnja želio razgovarati s Józsefom Ijjasom, koji ga je i potražio kod dominikanaca. Sutradan je napisao dva pisma, jedno nunciju,⁶¹ u kojem je utoliko pojasnio prethodno pismo da traži imenovanje za *administrator in spiritualibus* za Suboticu, ali da se ne odriče tamošnjih prihoda. Drugo je pismo uputio nadbiskupu⁶² i u njemu kao župnik subotičke župe Svete Terezije pozdravlja novog nadbiskupa, te moli da njegov povjerenik Matija Zvekanović, voditelj šumarskog ureda, sudjeluje u primopredaji imanja. (Matija Zvekanović je od 1939. do 1941. godine bio upravitelj imanja, od 1955. Budanovićev pomoćni biskup, a od 1958. njegov nasljednik, ujedno prvi biskup Subotičke biskupije između 1968. i 1989. godine.⁶³) Biskup je pisma predao Ijjasu kako bi ih on isporučio. Nova je vijest, kako nadbiskupa Zichyja, koji ju je još istoga dana saznao, tako i nuncija Rottu, s kojim je Ijjas uspio razgovarati tek 31., iznimno začudila. Potonji se „jako uzbudio i izjavio kako on nema namjeru dozvoljavati igre riječima“.⁶⁴ Zbog toga nije bio ni voljan preuzeti pismo.

Zbivanja nakon prenošenja nadležnosti

Prvoga lipnja, na blagdan Presvetoga Trojstva, na dan prijenosa ovlasti, Ijjas je kanio posjetiti Budanovića, ali je s čuđenjem otkrio da ovoga nema. Navodno je otišao u posjet rodbini u Senandriju. Narednog se dana javio telefonom i poručio kako se nalazi u bolnici Horthy, na cesti Maglódy, u Budimpešti. Tako je Ijjas poruku nuncija pretočio u pismo,⁶⁵ i u dva navrata pokušao ga uručiti preko dva bogoslova, da bi mu to uspjelo tek 10. lipnja u podne. Nakon toga je biskup Budanović ponovno inicirao sastanak s Ijjasom. Prioopćio je kako je izjavu primio k znanju, te je iznio svoje nove predstavlje glede raspodjele prihoda iz Bača, odnosno u svezi sa svojom zakladom.⁶⁶

⁶⁰ AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 2100/1941., stigla 28. svibnja 1941. (Budimpešta, 26. svibnja 1941.).

⁶¹ AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, 28. svibnja 1943.). 8. „Budánovich púspök levele a Nuntiushoz 1941. május 29-én.“, [br. „Pismo biskupa Budanovića Nunciju, 29. svibnja 1941.“].

⁶² AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, 28. svibnja 1943.). 9. „Budánovich púspök levele a kalocsai Érsekhez 1941. május 29-én.“, [br. „Pismo biskupa Budanovića nadbiskupu u Kalači, 29. svibnja 1941.“].

⁶³ Usp. *Schematismus primus...*, str. 152 i dalje.

⁶⁴ I/10.1.

⁶⁵ AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, 28. svibnja 1943.). 11. „Dr. Ijjas Józseftől levele Budánovich púspökhöz 1941. június 7.“ [br. „Pismo dr. Józsefa Ijjasa biskupu Budanoviću, 7. lipnja 1941.“].

⁶⁶ Ovo potvrđuje i Beresztócy u pismu Serédiu iz Budimpešte, 8. srpnja 1941. U: Zs. Merk, str. 270 i dalje.

Lajčo Budanović je proveo tek kratko vrijeme u Budimpešti. Iz druge, od strane nepoznatog autora sastavljene, zabilješke⁶⁷ saznajemo da je biskup za vrijeme tamošnjeg boravka obilazio okolne župe nastanjene Srbima (Tukulja, Kovin, Senandrija), gdje je proučavao matične knjige, te mjesne župnike optuživao za mađarizaciju vjernika. Zbog toga je po nalogu Ministarstva unutarnjih poslova od 14. kolovoza biskup interniran u franjevački samostan u Mátraverebélyu.

U smislu dekreta, ovlasti nad Bačkom apostolskom administraturom ponovno su prešle na izvornog titulara, ali, poput svog predšasnika, Gyula Zichy dobiva apostolsku administraturu *ad nutum Sanctae Sedis*, jer samu administraturu, zbog nesigurne situacije – kako je to uobičajeno – Sveta Stolica nije ukinula, čekajući daljnja zbivanja i stabilizaciju situacije (tako je postupila i nakon Trianona: Administraturu je uspostavila tek 1923., godinama nakon potpisivanja mirovnog ugovora).

Nakon ponovnog sjedinjenja pomno su ocijenili sve što se dogodilo s imetkom Administrature vraćene Kalači u vremenu između razdvajanja i ponovnog pripojenja. Miklós Beresztócy je napisao izvješće, u prijevodu na talijanski na 28 stranica, s priložima,⁶⁸ po kojem je deficit, odnosno Budanovićev dug prema nadbiskupiji, ustanovljen na 770.113,99 penga i 1.315.062 krune, a prema nadbiskupu Zichyiju u iznosu od 55.000 penga, dok je biskupova Zaklada proglašena nepostojećom.⁶⁹ Kako je nadbiskupska stolica postala upražnjena, pomoćni biskup dr. Győző Horváth (1912.–1944.) postaje kalačkim kaptolskim vikarom i Bačkim apostolskim administratorom (1923., 1942.–1944.), koji, tijekom svog puta u Suboticu na krizmanje 1942. godine, primjećuje da u matičnim knjigama stoji izraz *Dioecesis Bacsiensis*, zbog čega „u cilju čiste historijske istine“ naređuje njegovo brisanje.⁷⁰ Stvar je smatralo toliko važnom, da je biskup sve dopise osobno, svojeručno potpisao.

Nakon što su odgovori stigli s tek nekoliko mjesta, recimo iz Subotice iz župe Svete Terezije („propisane mjere sam točno i savjesno izvršio“⁷¹), Kalača je smatrala da je važno da stignu pismeni odgovori iz više mjesta, pa je požurivala pisanje odgovora,⁷² koji su potom bili sakupljeni po dekanatima. Stizala su pisma ovakvog ili sličnog sadržaja, kao recimo iz središta Bečaja: „S poštovanjem javljam da smo na osnovi n. br. [= naloga broj] 4188, nakon njegovog primitka, s kapelanom uzeli matične knjige i „Dioec. [Dioecesis] Bačiensis na svakom mjestu snažno uklonili.“⁷³ Bački

⁶⁷ Budimpešta, 14. ožujka 1944. Zabilješka nepoznatog autora o djelatnostima biskupa Budanovića. U: Zs. Merk, str. 281 i dalje.

⁶⁸ AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, 28. svibnja 1943.). 13. „Berestóczy min. tan. jelentése Budánovich elszámolásáról“, [*br.* „Izvjeshće savjetnika ministra Beresztóczya o Budanovićevom obračunu“]. Sastavljeno u Budimpešti, 4. veljače 1942.

⁶⁹ I/13. 24, 27 i dalje.

⁷⁰ AKN. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 4188/1942. Kalača, 17. lipnja 1942. Akt svjedoči o zbivanjima, a sam dosje pak sadrži sve dokumente vezane za njih.

⁷¹ Ibid. Subotica, 16. srpnja 1942.

⁷² Ibid. Kalača, 27. rujna 1942.

⁷³ Ibid. Bečej, 2. listopada 1942.

Gračac: „...naređeno sam brisanje izvršio, obavio sam ga odmah, no nisam znao da to treba komu i javiti.“⁷⁴ Vikarija Presvetog Srca Isusova u Apatinu: „kako sam već prilikom inspekcije ureda tijekom krizmanja imao prilike osobno obavijestiti Milostivog Gospodina Biskupa, [Győzőa Horvátha], u matičnim knjigama apatinske župe Srca Isusova izraz ‘Dioecesis Bacsensis’ se ne pojavljuje. Na naslovnoj strani ‘Historia Domus-a’ spomenuti se izraz nalazio, tu sam naslovnu stranu svojeručno otkinuo.“⁷⁵ Krenuo je dakle povratak na staro, i na načelnom-ideološkom planu.

Budanović je ostao kod franjevaca sve do 26. svibnja 1943. godine, kada je dobio dopuštenje da posjeti bolesnu sestru u Subotici. József Ijjas je u svezi s ovim posjetom poslao u Kalaču prikupljene spise i napisao još jednu, posljednju zabilješku. U crkvenopravnom smislu nije bilo zapreke njegovu povratku, jer je još uvijek bio župnik župe Svete Terezije. Političko dopuštenje dobio je od Ministarstva unutarnjih poslova. Premda je veliki župan Bača jamčio tek dvotjedno zadržavanje, ograničeno na župu, ministar unutarnjih poslova je izjavio kako daljnje interniranje nije poželjno. Beresztóczy je priopćio vijest Ijjasu, koji je uzalud pokušao protestirati. Biskup Budanović stigao je u Suboticu 26. svibnja 1943. navečer u 21 sat. Istim vlakom putovao je i subotički nadbiskupski povjerenik József Ijjas. Zabilješka završava molbom Ministarstva za kulturu: „Spašavajmo što se spasiti da.“⁷⁶

Završetak rata i konačno razdvajanje teritorija

Lajčo Budanović je preokretom ratne sreće 20. prosinca 1944. preuzeo sve ranije ingerencije na području i sve do smrti, godine 1958., odnosno ukupno nekih 32 godine upravljao njime.⁷⁷ Njegov povjerenik Matija Zvekanović, koji je od 1955. godine kao pomoćni biskup bio uz apostolskog administratora, postao je i njegov nasljednik. Budanovićev san, njegovi planovi dijelom su se ostvarili, jer je u doba pape Pavla VI. (1963.-1978.) konačno odlučena sudbina dijela Bačke pripojenog Jugoslaviji: 25. siječnja 1968. godine, na blagdan sveca-zaštitnika negdašnje Bačke županije i stare, srednjovjekovne nadbiskupije, svetoga Pavla,⁷⁸ bulom⁷⁹ *Praeclarissima Pauli* utemeljena je Subotička biskupija. Ovaj apostol postao je svecem zaštitnikom nove biskupije, katedralom je postala župna crkva Svete Terezije, a prvim biskupom proglašen je Zvekanović, koji je kroz 31 godinu vodio administraturu, odnosno biskupiju.

⁷⁴ Ibid. Szentfülöp (br. Bački Gračac), 6. listopada 1942.

⁷⁵ Ibid. Apatin, 9. listopada 1942.

⁷⁶ AKM. I.1.a. Generalia de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, 28. svibnja 1943.). 12. „Pro memoria Dr. Ijjas Józseftől 1943. május 27-én“, [br. „Pro memoria dr. Józsefa Ijjasa, 27. svibnja 1943.“].

⁷⁷ I/12.2.

⁷⁸ *Nova et vetera...*, str. 28 i dalje.

⁷⁹ Lik svetog Pavla u grbu Bačko-kiškunske županije podsjeća na Bačku županiju i njenog sveca zaštitnika. Aktualni svetac zaštitnik Kalačko-kečkemetske nadbiskupije je sveti Stjepan, dok je zaštitnik Subotičke biskupije sveti Pavao.

Nova biskupija držala se službene (jugo)slavenske ideološke linije, tako da prvi subotički Šematizam za direktnog ili indirektnog začetnika nekadašnje Bačke nadbiskupije (*sic!*) proglašava direktno svetog Metoda (815.-885.),⁸⁰ zamagljujući i na ovaj način gotovo tisućgodišnje veze s Kalačom. Najveći broj mjerodavnih (i ne samo mađarskih) povjesničara danas više ne zastupa ovu liniju, no činjenica je da je srednjovjekovna Kalačko-bačka nadbiskupija imala dva ravnopravna sjedišta, dvije katedrale i dva kaptolska sjedišta – u Kalači i Baču. Postoji nekoliko teorija kako se ovaj dualizam razvio: po jednoj, dvije su se (nad)biskupije sjedinile, dok je po drugoj, koju zastupaju uglavnom suvremeni istraživači, jedna nadbiskupija tijekom stoljeća mijenjala svoje sjedište.⁸¹

Nakon toga, pošto se Jugoslavija od 1990. godina postupno raspadala, na nacionalnom i crkvenom planu stvorena je sasvim nova situacija, koja je omogućila nešto slobodnije sagledavanje korijena.⁸² Život biskupa Lajče Budanovića – jednako kao i Józsefa Ijjasa – i danas su tema intenzivnih istraživanja i rasprava, i s hrvatske strane.⁸³ Nadajmo se da će ta istraživanja i rasprave pomoći da se sagleda jedno burno razdoblje ovdašnje povijesti, jer da bismo to razdoblje bolje razumjeli, nužna je obrada još mnogih dokumenata – i jednako toliko emocija. Bačka je jezično i kulturno-historijski bogati kraj. Postoje sve šanse da narodi koji su ovdje stoljećima živjeli zajedno ponovno mogu živjeti u miru, oslonjeni jedni na druge.

Summary

Ijjas and Budanovic: apostolic administration of Bachka, 1941-1944

When The Treaty of Trianon was signed in 1920, the borders between the states were not the only things that changed. The boundaries of the Archdiocese of Kalocsa–Bacs also altered significantly at the beginning of the 1920s, which led to the violent division of the faithful, clergy and church organizations. Due to the steps taken during the reunion of the Archdiocese from 1941 to 1944 and thereafter, that division caused changes primarily in the archdiocesan hierarchy which this work elaborates on, focusing on the fate of the apostolic administrator from Bachka, Lajco Budanovic.

Keywords: Ijjas, Budanovic, Archdiocese of Kalocsa–Bacs, apostolic administration of Bachka

⁸⁰ *Schematismus primus...*, str. 35 i dalje.

⁸¹ *Nova et vetera...*, str. 20.

⁸² Opširnije: Thoroczky G., „Bövebben“ [hr. „Predgovor“], u: I. Katona, *A kalocsai érseki egyház története* [hr. „Povijest Kalačke nadbiskupije“]. I. Kalača, 2001. I-XXX.

⁸³ Jedan od primjera aktualnih istraživanja o Budanoviću: T. Žigmanov, „Biskup Budanović u zavičajnoj i nacionalnoj historiografiji“, u: *Croatica Christiana Periodica*, br. 56, 2005., str. 193-208.

Prilozi: dva pisma

Pismo biskupa Budanovića kalačkom nadbiskupu, 29. svibnja 1941.

Kopija: I/9
Budimpešta, 29. svibnja 1941.

Preuzvišeni i prečasni gospodine nadbiskupe!
Milostivi gospodine!

Budući da je Sveta Stolica s mene prenijela nadležnost Bačke apostolske administrature na Tvoju preuzvišenost, ove godine 1. lipnja prestajem biti ordinarijem bačkog dijela nadbiskupije, i ovom prigodom Te, Preuzvišeni gospodine, kao župnik subotičke župe sv. Terezije s velikim poštovanjem pozdravljam kao svog natpastira.

Ujedno molim Tvoju Preuzvišenost da se primopredaja bačkog gazdinstva tako izvoli urediti da bude uz pratnju zapisnika o preuzimanju posjeda i pokretnih dobara, i u suradnji s mojim povjerenikom, Matijom Zvekanovićem, voditeljem Šumarskog ureda, a ne da se to provede putem samovoljnog djelovanja povjerenstva.

Molim Tvoju Preuzvišenost da se i meni izvole poslati zapisnici, da na njihov sadržaj mogu dati primjedbe i izraziti eventualne zahtjeve.

Do sada sam ja bio upravitelj i uživatelj dotičnih dobara, te po dužnosti moram znati u kakvom stanju ona izlaze iz mojeg upravljanja.

Preuzvišeni primite

Izraze mojeg najodanijeg poštovanja
Lajčo Budanović
cisamski naslovni biskup

Preuzvišeni i Prečasni gospodin
Dr. Zichy Gyula grof
kalački nadbiskup
Kalača

(Oznaka „I/9“, i naknadno podvučeni dio prvog pasusa pisma, kao i olovkom dodani naglasak, potpis – budući da se radi o kopiji – nedostaje.)

AKN. I.1.a. Generalie de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, br. I/9, 28. svibnja 1943.).

Pismo dr. Józsefa Ijjasu biskupu Budanoviću, 7. lipnja 1941.

VI.

I/11

Preuzvišeni gospodine Biskupe!

Milostivi gospodine!

Na duhovsku nedjelju sam Vas osobno želio izvijestiti o rezultatima posredovanja kod Nuncija. Nažalost, Vašu Preuzvišenost nisam našao kod kuće. Otađ, ovog tjedna završetak školske godine u sjemeništu, ispiti, konferencije, opraštanja, pa još i krizmanja koja su sad u tijeku, toliko su me zaokupili i uzeli mi sve vrijeme, da fizički nisam našao priliku kako bih mogao nadoknaditi tada propušteno osobno izvješće. Budući da ne želim dulje odugovlačiti sa svojim izvještajem, prinuđen sam zato to učiniti na ovaj način. Sutra je svećeničko ređenje, u ponedjeljak ću biti predsjednik ispitne komisije, u utorak putujem na Jug, tako da je pitanje hoću li imati vremena da se javim Milostivom gospodinu.

Prema mnogouvaženom ovlaštenju, s Vašim pismom sam se javio Nunciju. Prvo sam usmeno iznio stav Vaše Preuzvišenosti, ono što se odnosi na vlasništvo župe svete Terezije, a potom sam mu i predao Vaše pismo. Gospodin Nuncij se iznenadio kad je od mene čuo da Vaša Ekscelencija smatra da još nije uređeno odricanje od župnog posjeda. On je pak prethodno pismo Vaše Preuzvišenosti tako razumio da ono sadrži i odreknuće. U tom smislu je odmah poslao izvještaj u Rim, i isto to je napisao kalačkom gospodinu Nadbiskupu. Odmah je izvadio pismo upućeno Vašoj Preuzvišenosti i tumačeći njegov tekst opravdavao da se to drugačije ne može tumačiti od onoga kako je on to shvatio. Kad je i pismo pročitao, njegovo iznenađenje je prerastalo u nervozu, te mi je pismo jednostavno vratio s time da se ovim neće baviti jer, u interesu Vaše Preuzvišenosti, ne smatra prikladnim da on u ovom čini daljnje korake. Mene je zadužio da prenesem Vašoj Preuzvišenosti njegovo iznenađenje i taj stav da će on i dalje prema Svetoj Stolici zastupati uvjerenje da tada uručeni spis Vašoj Preuzvišenosti ujedno znači i odricanje od župnog posjeda. Ni pismeno, niti prigodom osobnih razgovora niste se udostojali to ranije izraziti, da bi zadržavanje župnog posjeda bila *conditio sine qua non*. Sad on to naknadno ne prihvaća i ne želi činiti korake u tom pravcu.

Imam hrabrosti Vašoj Preuzvišenosti iznijeti ove stvari prema dužnosti koju sam dobio i predati Vam pismo, koje je Nuncij odbio preuzeti. Nuncija ovaj slučaj jako dira, jer je već bio sretan što je njegovim izvještajem za Rim ovaj slučaj okončan. Sad će se vjerojatno kod mene raspitati o tome što dalje, zato bih bio jako zahvalan ako bi se Vaša Preuzvišenost udostojila i mene obavijestiti o svojim odlukama.

Ostajem s dubokim poštovanjem prema Vašoj Preuzvišenosti,

Vaš ponizni sluga
dr. József Ijjas

Budimpešta, 7. lipnja 1941.

(Oznake u gornjem lijevom i desnom kutu, kao i potpis su pisani rukom.)

AKN. I. 1.a. Generalie de Archidioecesi, br. 3546/1943. (Subotica, br. I/11, 28. svibnja 1943.).